

Kulturhistorisk Rapport

Undersøgelse på grunden Østerågade 5, Aalborg by.

ÅHM j.nr. 6920.

Udgravning 2018.

Rapport udfærdiget af: Christian Klinge.

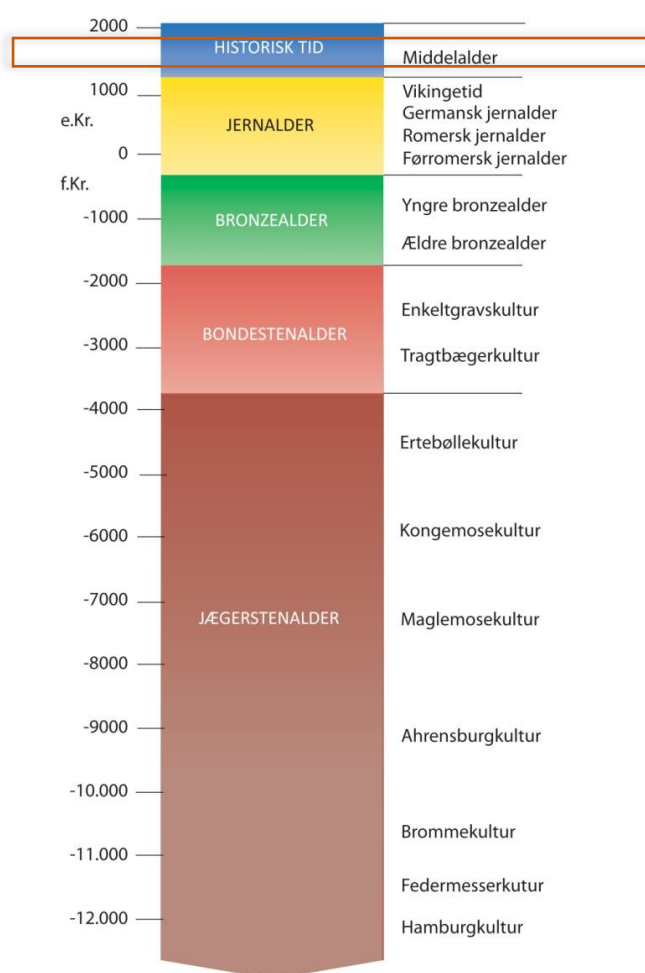
Telefon: 99 31 74 00

E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

Indholdsfortegnelse

Indledning	2
Undersøgelsens baggrund	2
Lokalområdet i middelalderen	2
Undersøgelsens resultater, sammenfatning og perspektivering.....	3
Litteratur	7
Udgravningsdata.....	8

Indledning

I forbindelse med renoveringer i kælderen under ejendommen Østerågade 5 i Aalborg har Nordjyllands Historiske Museum gennemført en udgravning i de områder under kældergulvet, hvor kulturlag og middelalderlige anlæg blev ødelagt i forbindelse med byggeriet. Østerågade 5 ligger i den centrale del af det middelalderlige Aalborg ved siden af middelalderens torv Gammeltorv. Det var derfor ikke overraskende, at der ved undersøgelsen blev fundet spor fra Aalborgs middelalder og renæssance.

Undersøgelsens baggrund

Den 14/2 2018 opdager museumsinspektør Christian Vrængmose Jensen, at der via et transportbånd blev kørt mørk kulturlag op fra kælderen under ejendommen Østerågade 5. Jorden blev kørt op fra en åbning midt i bygningens nordlige gavl ud mod Gammeltorv. CVJ konstaterer, at der er blevet afgraved kulturlag i kælderen. Anlægsarbejderne standses af Nordjyllands Historiske Museum, og Slots- og Kulturstyrelsen bekræfter standsningen.

Efter standsningen overvåger Nordjyllands Historiske Museum det videre nedbrydningsarbejde. På baggrund af overvågningen og iagttagelserne ved standsningen er der anledning til en egentlig arkæologisk udgravning, som Nordjyllands Historiske Museum udfører i perioden 16/4-16/5 2018.

Fig. 1: Udsnit af Resens prospekt fra 1677 af Aalborg. Den røde ring viser placeringen af Østerågade 5.

Lokalområdet i middelalderen

Aalborg er opstået på en lav ler- og sandbanke ved Limfjorden. Banken gennemskæres af Østerå, der kunne benyttes til transport både ind i landet og som åhavn. Åen var dermed en vigtig faktor for byens placering på fjordkysten. Ler- og sandbankens aflange form langs Limfjordskysten har defineret udstrækningen af den ældste by og forløbet af byens vigtigste færdselsstrøg, der i dag udgøres af Algade-Bredegade-Nørregade. På den østlige side af Østerå har arkæologiske undersøgelser ved Algade vist, at byens oprindelse her skal findes i 700-tallet. På den vestlige side af Østerå har arkæologien foreløbigt fundet spor, der går tilbage til

900-tallet. I 1000-1100-tallet tilkommer byens ældste kirker, der fordeler sig med to på hver sin side af Østerå. På den østlige side af åen var det Vor Frue kirke og en forsvundet Skt. Clemens ved Algade 17-21, mens det på den vestlige side var Skt. Budolfi og den forsvundne Skt. Peder under de nuværende grunde ved Tiendeladen. Kirkeplaceringerne giver et godt indtryk af byens langstrakte form allerede i den tidlige del af middelalderen, i 1100-tallet. I løbet af middelalderen fik byen 3 klostre: Det ældste var et nonnekloster ved Vor Frue kirke, dette blev oprettet i første halvdel af 1100-tallet. Mellem 1240-50 blev der oprettet et gråbrødre kloster omtrent midt i byen, brødrene overtog Skt. Clemens kirken. Det yngste kloster var helligåndsklosteret, der oprettedes i 1431/51 i byens nordvestlige del. Disse klosterbygninger står bevaret i dag. I 1300-tallet befæstes byen med jordvolde og grave.

Østerågade 5 ligger på vestsiden af Østerågade lige syd for Gammeltorv. Indtil Østerå blev overdækket i slutningen af 1800-tallet lå bygningerne på grunden med facade ud til åen. Østerå fungerede langt op i 1800-tallet som en del af byens havn. I middelalderen og renæssancen har man kunnet lægge til med både op til Gammeltorv og formentlig også helt op til Algade. Mellem Gammeltorv og broen ved Algade, kaldet Ladebro, var der i hvert fald på den vestlige side af Østerå ikke en offentlig gade langs med åen. Der har derfor sandsynligvis været private havne på begge sider af åen, men om dette er tilfældet helt tilbage til middelalderen og renæssancen er uvist. På Resens prospekt fra 1677 antydes det dog, at det også på dette tidspunkt var tilfældet. Gammeltorv udgjorde et af Aalborgs vigtigste kommercielle centre igennem det meste af middelalderen. Torvet er nævnt første gang i 1430, men det er med sikkerhed meget ældre. Torvet er med al sandsynlighed anlagt i 1200-tallet på samme tidspunkt, som flere andre danske købstæder anlægger torvepladser. Gammeltorv er byens hovedtorv, indtil Nytorv i 1604 anlægges 100 meter nord for Gammeltorv.

Undersøgelsens resultater, sammenfatning og perspektivering

Ved udgravningen blev der fundet resterne efter syv forløb af havnebolværker. Disse syv bolværker har efterfulgt hinanden i tid. Det var i middelalderen en stor opgave og en nødvendig opgave at renovere havnens bolværker. Bolværkerne var bygget af egetømmer, som nok kunne holde i mange år, men som alligevel på et tidspunkt begyndte at rådne væk dér, hvor tømmeret blev skiftevis vådt og tørt ved højvande og lavvande. Når det så blev nødvendigt at skifte bolværket, byggede man oftest et helt nyt bolværk på ydersiden af det gamle. Derfor ser arkæologerne i dag disse mange parallelle bolværker, hvor det ældste ligger længst inde "på land", og de så bliver yngre og yngre ud af i havnen. De rester af tømmeret, der er tilbage, er dem, der hele tiden har været nede i jorden og derfor har været beskyttet mod råd.

Fig. 2: Rentegnet arkæologisk plan over de syv bolværksforløb, med dateringerne anført. Hvor der står mere end blot et århundrede, er der tale om en dendrokronologisk datering.

Som det ses på figur 2, er de syv bolværker dateret til mellem 1100-tallet og 1500-tallet. Det ældste bolværk, der blev dateret, er dateret til mellem 1257 og 1272. Der er to bolværker, der er ældre end dette, og disse må derfor stamme fra 1200-tallet og måske tilbage til 1100-tallet. Som nævnt ovenfor har det endnu ikke været muligt med sikkerhed at påvise, hvornår Gammelortv er blevet oprettet. Disse dateringer til perioden før midten af 1200-tallet er indtil nu det bedste bud på en datering af Gammelortv. De fleste danske byer etablerer torvepladser i løbet af 1200-tallet, så det er ikke en overraskelse, at Gammelortv er lige så gammel. En sikker datering på havnefronten ud for Gammelortv til 1200-tallet, måske endda tilbage til 1100-tallet, viser igen, at Aalborg var en af landets vigtigste handelsbyer i 1200-tallet.

Dendrokronologi

Dendrokronologi er tidsbestemmelse ud fra årringe i træ. Træerne vokser nemlig mere (altså får en tykkere årring) på nogle år end andre - alt efter ændringer i klimaet. Derfor får de nærmest for en stregkode som passer præcis til den tid, de har vokset i.

Dendrokronologien bygger på en sammenligning af den stregkode med stregkoder fra især mange gamle træers, som har kunnet overlappes - og dermed har skabt én lang stregkode, hvor man kan se hvor den aktuelle kode passer ind i.

De fire efterfølgende forløb af bolværker viser, at bolværkerne er blevet fornyet igen i 1418-1431. Derefter er de to efterfølgende bolværker udaterede, men det yngste bolværk er bygget efter 1490. Det er grund til at tro, at de tre yngste bolværker er opført i løbet af 1500-tallet. Keramikken i jordlagene bag ved forløbene underbygger denne datering. Når der er så mange renoveringer af havnen i løbet af 1500-tallet, i forhold til de foregående århundreder, kunne det være, fordi handelsaktiviteterne i denne periode generelt i hele landet er stigende, og at der derfor er meget større slitage på havnefronten, end der har været i tidligere perioder.

Fig. 3: Foto af de tre yngste bolværker fra 1500-tallet.

De rester, der var tilbage i kælderen under Østerågade 5, var for de tre ældste bolværkers vedkommende blot rækker af pæle. Man må gå ud fra, at når det nye bolværk var bygget, er alt brugbart tømmer fra det gamle blevet bjærget. Tømmer var en ressource, der skulle genbruges hvis muligt. Pælene står tilbage, fordi de sandsynligvis var rødnet i vandoverfladen, og det derfor har været for vanskeligt at bjærge dem. De yngre bolværker kan vi se lidt flere detaljer på. Her ses ofte de vandrette tømmerstykker, der lå på indersiden af pælene. Over vandoverfladen har de middelalderlige bolværker næppe adskilt sig meget fra 1800-tallets tømmerbolværker, der ses på figur 4.

Fig. 4: Havnen i den nordlige ende af Østerå som den så ud i 1865. Man kan forstille sig, at det ikke har set meget anderledes ud ved Gammeltorv i senmiddelalderen.

Det er ikke første gang, at der bliver undersøgt bolværker i Aalborgs havn i Østerå. I 1998 renoverede Aalborg kommune den hovedkloakledning, der løber gennem byen under Boulevarden og Østerågade. Ved denne lejlighed blev der undersøgt flere bolværksforløb på den østlige havnefront, altså den modsatte side ift. Gammeltorv. Over for Østerågade 5 blev der også fundet flere forløb af bolværker. Det ældste forløb på østsiden af åen er dateret med fire dendrokronologiske dateringer til efter 1114, efter 1188, efter 1193 og til 1249-50. Det tre 1100-tals dateringer stammer fra genbrugt skibstømmer, så bolværket er opført efter 1250. Det er nærtliggende at tro, at de ældste bolværker på Østerås østside skal være samtidige med det næstældste bolværk eller bolværket fra 1257-1272 på vestsiden i kælderens under Østerågade 5. Under alle omstændigheder viser dateringerne, at åhavnen ud for Gammeltorv i 1200-tallet havde den anselige bredde af 21 meter.

På østsiden af åen har bygningerne til tider stået helt ud til bolværket, noget der ikke kan påvises med sikkerhed under Østerågade 5. Derfor er sporene af de mellemliggende bolværker vanskelige at tolke. Det yngste bolværk inden for udgravningsfeltet på østsiden af åen er dog dateret til 1450-60, altså den periode, hvor der på vestsiden bliver bygget nye bolværker med jævne mellemrum. På dette tidspunkt har de mange bolværksbyggerier gjort Østerå smallere, og åhavnen er nu blot omkring 13 meter bred.

Der blev også fundet bolværker på vestsiden af Østerå i 1998. Disse fund var dog ud for Adelgade, 40 meter nord for Østerågade 5. Der er fundet to forløb, med dateringer til 1482-90 og 1550-64. Selvom der er langt

imellem de to fundsteder, kan man måske tænke sig, at de to bolværker ved Adelgade skal ses i sammenhæng med to af de tre yngste bolværker fra Østerågade 5.

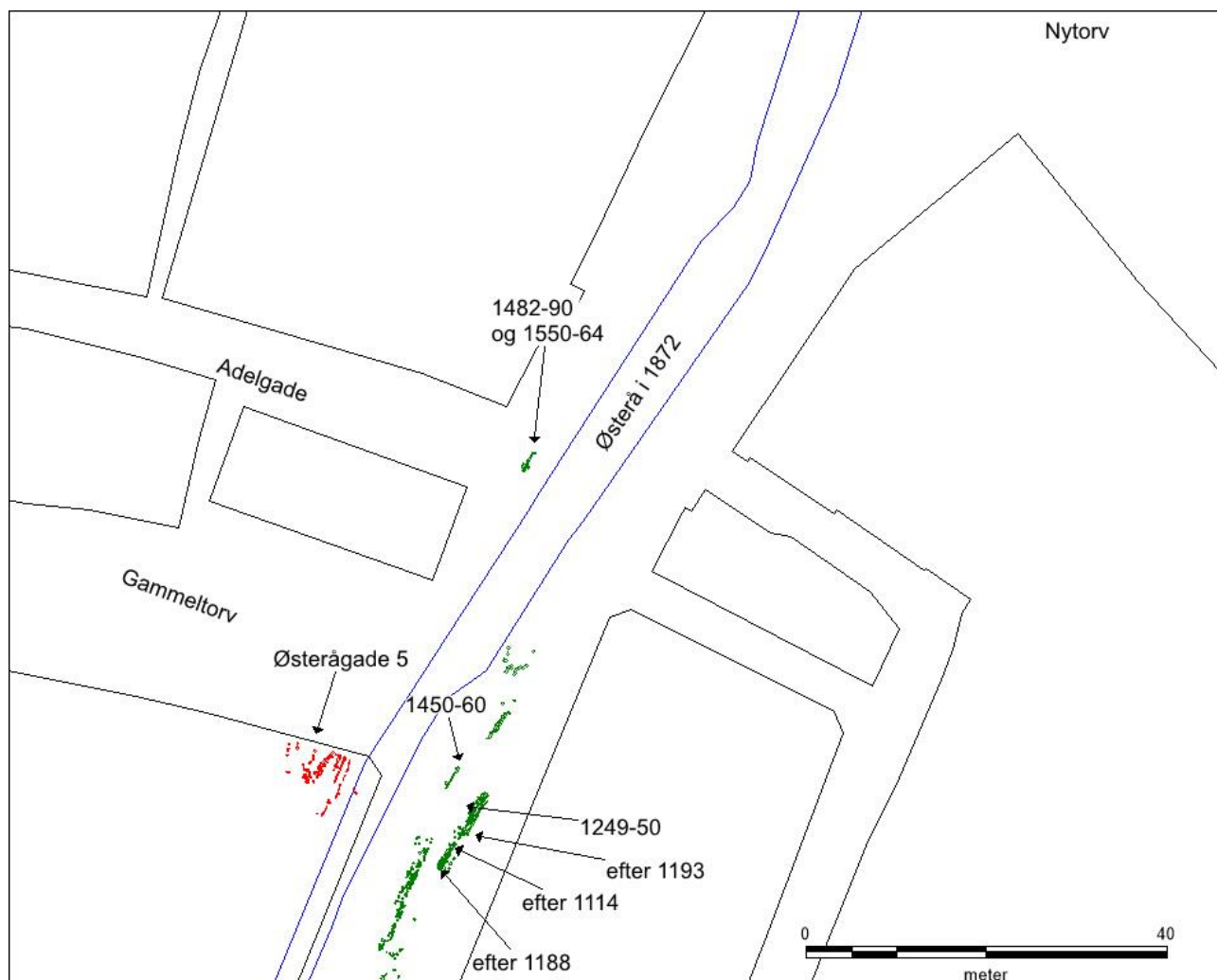

Fig. 5: Sammentegning af fundene fra 1998 (vist med grønt) og det aktuelle fund (vist med rødt). Dateringer af de nye fund er vist på figur 2.

Østerå bliver ved med at være havn langt op i 1800-tallet, men efter middelalderen må vi gå ud fra, at åen ikke længere var sejlbart helt op til Gammeltorv. I 1604 anlægges Nytorg små 100 meter mod nord, en del af grunden til dette kan være, at byens hovedtorveplads på den måde igen kom til at ligge helt tæt på havnen.

Litteratur

Erik Johansen, Bodil Møller Knudsen og Jan Kock: *Fra Aalborgs fødsel til Grevens Fejde 1534. Aalborgs Historie 1.* Aalborg 1992.

Christian Klinge: Aalborgs havn ved Gammeltorv. Nye fund af havnebolværker under Østerågade 5. I: *Nordjyllands Historiske Museum Årbog 2018*, s. 30-36.

Stig Bergmann Møller: Østerå – Aalborgs middelalderlige havn. I: *Fra Himmerland og Kjær Herred 2003*, s. 57-76.

Udgravningsdata

Østerågade 5, Aalborg.

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 6920.
- Fund & Fortidsminder 120516-157.
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 18/01354.
- Bygherre: City Ejendomme Aalborg A/S.
- Undersøgt areal: 33 m², 10-35 cm kulturlag.
- Deltagere i udgravningen:
 - Museumsinspektør Christian Klinge.
 - Museumsinspektør Christian Vrængmose Jensen, museumsinspektør Karen Povlsen, BA Kenneth Nielsen.
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger mv.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg.

